

EMIL BRIX

Európa, a kulturális projekt

Mindmáig nem tudjuk pontosan, mi az üzenete annak, hogy az európai alkotmányos alapszerződésről tartott népszavazáson a franciák és hollandok többsége nemet mondott. Az elutasításnak nyilvánvalóan nemcsak gazdasági és belpolitikai okai vannak. Mind szembeötlőbb az integráció és a nemzeti kultúrák sajátossága közötti feszültség. Vélhetően az unió 2004. májusi bővítése volt az utolsó nagy európai projekt, amikor a tagállamok nemzeti személyes véleménynyilvánítás nélkül követték politikai elitjüket.

Eddig Európa olyan kulturális projekt volt, melynek célja a mind több közös politizálás – az egyazon identitás tételezése nélkül. És ez az Európai Unióban meglepően sokáig sikeresen működött. A nemzetállamok féltékenyen őrzik az olyan jövőre irányuló területeket, mint az oktatás, kutatás és kultúra, s csak ott kezdtek tétován uniós programok kidolgozásába, ahol végképp nem lehet figyelmen kívül hagyni a nemzeti politizálások hátrányait: a világszerte versenyszférának tekinthető kutatásban. A tagállamok helyi érdekű nemzeti politikát folytatnak, s eközben Európa mint lehetséges közös innovációs terep nem jut szerephez. Ápoljuk regionális és nemzeti kultúránkat, s azt hajtogatjuk, hogy Európának nem szabad veszélyeztetnie a kulturális sokrétűséget – mintha nem Európa jelentené azonoságaink gazdagságában a többletesélyt.

Amíg Alsó-Ausztria szövetségi tartomány jelentősen többet fordít a kultúrátámogatásra, mint az Európai Unió kulturális programjainak összességére, nem meglepő, ha az európai gazdasági konjunktúra válságai bizalmi válságként telepednek Európára.

Mióta a franciák és a hollandok nagy többséggel elutasították az Európai Unió alkotmányos alapszerződését, Európát a mélyülő válság kísértete járja be. Alapvető és lényegi kérdésekké válnak az eddig nyilvánosan alig megvitatott témák: mit kezdjenek az uniós országok az összesen több mint 20 millió munkanélkülijükkel; arányos-e, hogy az EU teljes költségvetésének 40 százalékát fordítja a mezőgazdaság támogatására; milyen alapvető nemzeti különbségek jelentkeznek az Unió további bővítésének és az integráció lényegének megítélésében.

Még bizonytalan, hogy az európai államférfiak hogyan foglalnak állást: vajon az EU- alkotmány elutasítása a jelenlegi EU kritikája (túl kevés a demokrácia, túl sok a bürokrácia), vagy a további változtatások leállítására intő jelzés (túl sok az integráció, túl gyors a bővítés)?

A válságmegoldás receptjei közül kevésbé tűnnek érdek-

nek azok, amelyek a polgárok közötti pro-európai kommunikációt szorgalmazzák, sokkal figyelemre méltóbbak azok, amelyek felszólítanak annak tudomásulvételére, hogy az európaiak többsége elsősorban nemzettel azonosul.

Az európai integráció kezdetei óta nincs képünk a közös európaiság struktúrájáról és céljáról. Világos csak a kiindulópont volt: szoros gazdasági összefonódással elejét venni az európai nemzetállamok közötti háborúknak. A növekvő integráció azóta is azon a kimondatlan konszenzuson nyugszik, hogy az út a cél, és az Európai Unió minden tagállamában különböző nemzeti történelmet mesélhetnek Európáról. Közben egyre több az állam, és a történelmek egyre különbözőbbek. A következmény végzetes: mostanság foszlik szét az az álom, hogy a háború utáni Európát majd ötven évig ketté osztó rend helyébe egy, az egész földrészt átfogó, azonos értékrendet képviselő „global player” léphet. Pedig az európai álom kulturálisan csábító: az Egyesült Államoknál szociálisan érzékenyebb és a civilizációk közötti párbeszédben korrektebb, Kínánál demokratikusabb és nagyobb figyelmet fordít emberjogi kérdésekre.

Mit tegyünk? A tanácstalanság ideális táptalaj a hangzatos szócséplésnek. Egymást érik az intellektuális Európa-konferenciák. Nagy hévvel ajánlgatunk egymásnak csupa olyasmit, amit már régen megtehettünk volna. Ausztria esélye a konkrét példaadás: nagyobb kulturális aktivitással segíteni a közép-európai integrációs munkát. A kultúra teszi Európát. Ausztriának nem illúziókból emelt építménynél kell segédkeznie, hanem saját nemzeti identitásának tapasztalataiból kell kiindulnia.

A pénzügyekről és az alkotmányról folytatott európai vita sajnos jó alkalmat ad, hogy felidézzük: milyen okokra vezethető vissza a soknemzetiségű Monarchia felbomlása?

Azokat a területeket ragadnám ki, amelyek az európai integráció körüli mai vitákra emlékeztetnek:

A Habsburg-monarchia közigazgatási és jogrendszerét Robert Musil röviddel az első világháború kitörése előtt somnásan így jellemezte: minden kerék forog, mégsem haladunk, mert nem a földön járunk. A Monarchia sosem vált lakói közös kulturális projektumává. A hatalom 1848-tól, a „népek tavaszától” a nemzeti identitások irányába tolódott el, és kulturálisan párhuzamos társadalmakat hozott létre. Alábecsülték a

kultúra integrációs szerepét, miközben az egyes népcsoportok a politika szintjén sem részesültek azonos jogokban.

Ma már látni, hogy akkoriban túl keveset áldoztak a közös dolgokra. Ausztriának szomszédos államaival együtt ezzel a tapasztalattal kell az Európa-vitát gazdagítani. Ausztria tanult is ebből, s oly mértékben támogatja a kultúrát, mint egyetlen más állam sem Európában. Közép-európai szomszédainknál és általában külföldön hiányzik a pénz és egyre inkább a politikai akarat is az intenzív kulturális munkához.

Ma Ausztria számára ez azt jelenti, hogy nem elegendő pusztán az osztrák gazdaság export- és beruházási eredményeit ünnepelni a szomszédos új tagországokban. Politikai és kulturális jelenléte alapján az elvárhatónál még mindig jelentősen jobb Ausztria imázsa a Duna menti térségben és Közép-Európában.

Költségvetési okokból azonban az elmúlt években csökkentették több fontos mobilitási program támogatását: kevesebb jut a tudományos együttműködésre, műfordításokra, közös nyári egyetemekre, a kulturális hálózat építésére. Ezt az intézkedést kimondatlanul egy olyan megfontolás indokolta, hogy Európának nagyobb szüksége van utakra, munkahelyekre, gazdasági növekedésre, mint műfordításokra és kulturális kapcsolatokra. Holott a közös Európához lényegesen több „kulturális határátkelés” kívánatik.

Közép-Európa államait és állampolgárait 1989 óta a térség politikai definíciója helyett sokkal inkább a konkrét közép-európai együttműködés érdekli. Művészeti és kulturális területen ma már sűrű háló szövődött az itteni nemzetek – Ausztria és keleti szomszédai – közötti együttműködésben, amely a határátlépés lehetőségei iránti kíváncsiságból és a régi közös emlékekből jött létre. De jó ideje már hiányzik belőlük az a törekvés, hogy ezt az újrafelfedezett kulturális térséget mint Európa kreatív részt állítsák a világ elé.

A közös kulturális munka hagyományának és perspektívájának tartós kultúrpolitikai támogatása érdekében, a „regionális partnerség” keretében 2001-ben Ausztria, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia részvételével megalakult a Közép-európai Kulturális Platform. Ez a hat állam azóta szorosan együttműködik kulturális külpolitikájában, és sorra szerveznek az Európai Unióban és szerte a világban közös projekteket a közép-európai kulturális régió bemutatására és támogatására. A megalakulás óta száznál jóval több projektet dolgoztak ki és valósítottak meg a kultúra minden területén. A hat állam kulturális intézetei és nagykövetségei tevékenyen részt vesznek a kulturális projekteken, segítenek a tapasztalatgyűjtésben és a szakértők megkeresésében az izgalmas és fiatal művészeti jelenségek iránti figyelemfelhívás és a kellő hatás elérése érdekében.

A központi projektek bemutatóit mindig az EU soros elnökségét gyakorló ország fővárosában tartják: Rómában közép-európai dzsesszfesztivál volt, Dublinban irodalmi fesztivál, Hágában közép-európai tipográfusok portréit állították ki, az

idén Luxemburgban kortárs építészeti fotókiállítás nyílt, Londonban pedig dokumentumfilm-fesztiválra kerül sor. New Yorktól Isztambulig sok helyre elvisznek különféle projekteket, amelyeknek Pozsony, Ljubljana vagy Bécs is otthont ad. Ilyen a konceptuális művészet korai formáinak újrafelfedezése vagy a kis nyelvek irodalmi fordításának sajátos problémáit tárgyaló konferencia. 2005 őszén a hat ország zenészei Pekingben gyűlnek egybe közös zenei fesztiválra, ahol zeneszerzői workshopot is tartanak, és kínai nyelven először jelenik meg majd publikáció Közép-Európa sokrétű zenei tradíciójáról. Az együttműködés hozzá akar járulni azoknak az európai országoknak az integrációjához, amelyek még nem tagjai az Uniónak. Ennek jegyében tervezi a Közép-európai Kulturális Platform azt a kulturális akcióprogramot, amely Ukrajna bevonását készíti elő Európa kulturális vérkeringésébe.

Az, hogy a közép-európai államok kulturális diplomatai Pekingben, Isztambulban vagy Brüsszelben rendszeresen összejönnek közös kulturális projektek megbeszélésére, és ennek nyomán felolvasások, műfordítói találkozók és zenei fesztiválok születnek, még nem tűnik különösen látványos dolognak. A hat külügyminisztérium azonban ezzel voltaképpen egy olyan új kulturális külpolitikai modellen dolgozik, amely egész Európa számára is új utat nyithat. Kulturális projektjeikkel azon munkálkodnak, hogy a XX. század kölcsönös feszültségeinek és gyűlölködéseinek emlékét feldolgozzák. Ezek az államok, legalábbis a többségük a Habsburgmonarchia szétesésének következtében jöttek létre, és maradandó nyomot hagyott bennük.

Európa 1989-ig tartó ideológiai megosztottsága is. Ma viszont a közép-európai régió közös bemutatkozásának és propagálásának útját keresik. A kulturális külkapcsolatok hagyományos feladata mindig a saját nemzet külföldi bemutatása volt, ami versenyhelyzetet teremtett a többi országgal. Ez a modell abban is új, hogy most viszont a hat ország külügyminisztériumának kulturális osztálya együttműködik annak érdekében, hogy erősítsék a művészek nemzetközi esélyeit és a kulturális régió iránti nemzetközi érdeklődést. Legyen ez példa egy olyan európai kultúrpolitikára, amely a szomszédos államok közötti bizalomra épít, arra a meggyőződésre, hogy a regionális együttműködés nem mossa el, nem szünteti meg a nemzeti identitásokat, hanem hogy Európában egyszerűen ez a természetes, vagy legalábbis az Európai Unió közép-európai bővülésével ez lenne a természetes.

Európa fő problémája nem az, hogy némely tagállama elutasító magatartást tanúsít az alkotmánnyal szemben, hanem hogy hiányzik Európa közös víziója. Megint előtérbe kerülnek a nemzeti különérdekek, és ez nem jó hír az olyan földrajzi és történelmi háttérrel rendelkező kis EU-tagországoknak, mint Ausztria is. Legyünk azon, hogy az újra felfedezett európai különbségek ne vezessenek még nagyobb széthúzásra. Ausztria mindenekelőtt aktív közép-európai politikálásával és még több kulturális cselekvéssel megvalósításával segíthet ebben. Miért is ne lehetne itt, minálunk a jövő Európájának nukleusza? ■